

Aleksandro Jogailaičio konfesinė politika Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje XV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje

Dr. Genutė Kirkienė

Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas

Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro valdymas (1492–1506) sutapo su labai dramatišku valstybės laikotarpiu: Lietuvos valstybę silpnino nuolatiniai Krymo chanato totorių įsiveržimai ir tuo pat metu pretenzijas į Lietuvos rusėniškąsias teritorijas ginklu pradėjo reikšti sustiprėjusi Maskvos kunigaikštystė. Dėl to buvo prarasta beveik ketvirtadalis LDK teritorijos rytuose.

Šiuo požiūriu Aleksandro politinė veikla ilgai buvo vertinama išskirtinai neigiamai – istoriografijoje¹ buvo išgalėjusi tradicija šiuos nesėkmių ir pralaimėjimų rezultatus tapatinti su Aleksandro asme-

¹ Neigiama Aleksandro Jogailaičio charakteristika visų pirma buvo pateikiama jau XVI a. kronikose: Kromer M., *Kronika Polska Marcina Kromera Biskupa Warminskiego*, ksiąg XXX, t. 1, Sanok, 1857; Miechowita M., *Chronica Polonorum*, Kraków, 1986; Wapowski B., *Kronika*, oprac. F. Papee, *Teksty źródłowe do nauczania historii w szkole średniej*, z. 27, Kraków, 1923; Strykowski M., *Kronika polska, litewska, żmudzka i wszystkiej Rusi*, wyd. M. Malinowski, t. 2, 1846, s. 338–339.

Toks vertinimas persikėlė į XX a. mokslinę literatūrą, žr.: Papee F., *Aleksander (1492–1506)*, *Historia polityczna Polski*, cz. 1, Kraków, 1920, s. 628–656; Kolankowski L., *Polska Jagiellonów*, Olsztyn, 1932 (naujas leidimas 1991 m.); *Poczet królów polskich*, Warszawa, 1987, s. 316–325.

Specialiai Aleksandro Jogailaičio valdymo laikotarpį tyrinėjo Papee F., *Polska i Litwa na przełomie wieków średnich*, Kraków, 1904; to paties – Akta Aleksandra, króla polskiego, wielkiego księcia litewskiego (1501–1506), *Monumenta Medii Aevi Historica*, t. 19, Kraków, 1927; *Aleksandr Jagiellonczyk*, Kraków, 1949.

nybe, dažnu atveju įvardijant jį kaip silpną valdovą bei politiką, neturintį būtinos valios bei energijos. Naujausi istorikų tyrimai² bando reabilituoti Aleksandro Jogailaičio reputaciją ir jo valdymą vertina naujai: tai valdovas, gynęs dinastijos autoritetą, siekęs valstybės integralumo, jo diplomatijos talentas bei stiprus charakteris leidęs atsispirti magnatų spaudimui bei išlaikyti Jogailaičių valdžią visoje Didžiojoje Kunigaikštijoje.

Iš tiesų Aleksandro Jogailaičio valdymo laikotarpiu įvykdytos reikšmingos LDK vidaus politikos reformos: reorganizuota didžiojo kunigaikščio raštinė tapo valstybės politinės minties ir diplomatijos centru bei suverenumo reiškėja. Šio valdovo, asmeniškai prižiūrėjusio raštinės ir diplomatinės tarnybos veiklą, iniciatyva pertvarkyta raštvedyba, plėtojant lietuviškos liniją: lotynų kalba pradėjo išstumti iki tol vartotą rusėnų kanceliarinę kalbą, pradėtas tvarkyti ir sisteminti valstybės archyvas – reguliariai rašyta Lietuvos Metrika. Aleksandro dėka sukurta valdovo ir valstybės antspaudo sistema: naudoti tradicinės lietuviškos heraldikos signetinis ir mažasis antspaudai, įvestas didysis valstybės antspaudas. Taipogi reformuota LDK pinigų kalykla, bei suformuota dvaro pareigūnų sistema. Jo valdymo laikotarpiu ryškiai pastebimas Vakarų civilizacijos kultūros stiprinimas Lietuvoje ypač teikiant miestams magdeburgo teises, kurios stiprino miestų pozicijas LDK. Teigiamų pokyčių valstybėje valdant Aleksandru būtu galima įžvelgti ar priskaičiuoti dar nemažai. Pavyzdžiui, juk būtent Aleksandro valdymo metu Vilniuje apie 1500 m. pastatytas europinio masto gotikinės architektūros šedevras Šv. Onos bažnyčia. Manoma, kad jį turėjo atlikti Aleksandro mauzoliejaus funkciją.

Ypatingo dėmesio nusipelnė Aleksandro laikais vykdyta konfesinė politika, kuri davė akivaizdžių rezultatų.

Šio pranešimo tikslas – sistemiškai apžvelgti Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro tiek katalikų christianizacijos linijoje vykdytas fundacijas bažnyčioms, vienuolynams ir parapijoms, tiek didžiąją problemą tarp katalikų ir stačiatikių – jo vykdytą bažnytinės unijos politiką.

² Petkiewicz K., *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka*, Poznań, 1995.

Nors XV–XVI a. Jogailaičių konfesinė politika turi gausią istoriografiją³, tačiau Aleksandro vaidmens politikos specifikos ir rezultatų nesiekta pamatyti. Naujaisi istorikų tyrimai leidžia taip kelti klausimą⁴.

Iš tiesų Aleksandro valdymo laikotarpiu dar ryškiau iškilo tradicinė nuo Vytauto laikų žinoma problema – tai stačiatikių visuomenės integravimas į katalikų visuomenę. Kaip žinia, LDK buvo nevienatautė valstybė – didžiąją jos teritorijos dalį sudarė rusėniškoji visuomenė, išpažinusi stačiatikybę. Todėl vienas iš integravimo kelių į katalikų visuomenę buvo Bažnyčių unija. Šiuo požiūriu Aleksandras buvo ak-

³ Макарий, *История русской церкви*, 9, С.–Петербургъ, 1879; Е. Голубинский, *История русской церкви*, 2, Москва, 1900; Любавский М. К., Къ вопросу объ ограничении политическихъ правъ православныхъ князей, паповъ и шляхты въ великомъ княжестве Литовскомъ до Люблинской унии, *Сборникъ статей, посвященныхъ Василию Осиповичу Ключевскому*, Москва, 1909, с 1–18; W. Czermak, *Sprawa równouprawnienia schizmatyków i katolików na Litwie (1432–1563)*, Kraków, 1903; W. Kamieniecki, Ograniczenia wyznaniowe w prawodawstwie Litewskim w XV i XVI wieku, *Przegląd historyczny*, XIII, Warszawa, 1911; s. 268–282; K. Chodynicki, Geneza równouprawnienia schyzmatyków w Wielkim Ks. Litewskim, Stosunek Zygmunta Augusta do wyznania grecko – wschodniego, *Przegląd historyczny*, 2, ser. II, Kraków, 1913/14, s. 1–81; *Kościół prawosławny i Rzeczpospolita Polska, zarys historyczny 1370–1632*, Warszawa, 1934; A. Łapiński, *Zygmunt Stary a kościół prawosławny*, Warszawa, 1937, s. 154, 15–158; T. Sliwa, *Kościół prawosławny w państwie polsko-litewskim, Historia Kościoła w Polsce*, pr. zb. Pod red. B. Kumora, i in., 1, cz. 2, Poznań – Warszawa, 1974, s. 263–271.

A. Mironowicz, *Podlaskie ośrodki i organizacje prawosławne w XVI i XVII wieku*, Białymstok, 1991, s. 10–50; to paties – *Kościół prawosławny w dawnej Rzeczypospolitej*, Białymstok, 2001; to paties – *Kościół prawosławny w życiu Rzeczypospolitej, Przełomy w historii. Pamiętnik XVI Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich*, 3, cz.1, pod red. K. Ruchniewicza, J. Tyszkiewiczza i W. Wrzesińskiego, Toruń, 2001; to paties – *Kościół prawosławny w państwie Piastów i Jagiellonów*, Białymstok, 2003; D. A. Gudziak, *Unia Florenska a metropolia Kijowska, Polska-Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, pod. red. S. Tępnia, Przemysł, 1994, to paties – *Crisis and Reform. The Kyivan Metropolitane, the Patriarche of Constantinople, and the Genesis of the Union of Brest*, Harvard University Press, 1998.

Lietuvių istoriografijoje šią problematiką tyrinėjo: V. Gidžiūnas, Pranciškonų observantų – bernardinų gyvenimas ir veikla Lietuvoje XV ir XVI a., *LKMA Suvažiavimo darbai*, IX, Roma, 1982, p. 65–132; R. Girkontas, Bandymai įgyvendinti bažnytinę uniją Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XV a. I pusėje, *Lituanistica*, 1 (13), 1993, p. 3–16; to paties – Bandymai įgyvendinti bažnytinę uniją Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XV a. II pusėje, *Lituanistica*, 3, 1995, p. 3–15; E. Gudavičius, *Lietuvos istorija*, 1, 1999.

⁴ J. Maroszek, *Dziedzictwo unii kościelnej w krajobrazie kulturowym Podlasia 1596–1996*, Białystok, 1996, to paties – *Pogranicze Litwy i Korony w planach króla Zygmunta Augusta*, Białystok, 2000; R. R. Trimonienė, Katalikų bažnyčios politika bažnytinės unijos klausimų Kazimiero ir Aleksandro laikais, *LKMA, Metraštis XII*, Vilnius, 1998, p. 327–339; R. Černius, *Konfesisis ir politinis XV a. pabaigos Bažnytinės unijos aspektas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje*, Tarp istorijos ir būtovės, Studijos prof. Edvardo Gudavičiaus 70-mečiui, Vilnius, 1999, p. 236–243

tyvus katalikų ir stačiatikių Bažnyčių unijos šalininkas. Jau veddamas Maskvos kunigaikštytę, Aleksandras tikėjosi sujungti dviejų konfesijų tradiciją turinčią LDK visuomenę, kartu išspręsti Elenos konfesijos klausimą katalikų valstybės soste ir tuo pačiu atimti iš Maskvos didžiojo kunigaikščio Ivano III propagandinį ginklą. Tai buvo mėginimas švelninti vidaus ir tarptautinę įtampą su stačiatikių visuomene.

Todėl Aleksandro Jogailaičio vaidmuo Bažnyčių unijos procese XV–XVI a. sandūroje yra akivaizdus. Lietuvos stačiatikiai turėjo pripažinti Romos popiežių Bažnyčios vadovu, tačiau melstis jie galėjo pagal Rytų bažnyčios apeigas ir turėjo teisę liturgijoje naudoti bažnytinę slavų kalbą. Jau 1498 m. Kijevo metropolija Juozapui Bulgarinovičiui buvo pažadėta su ta sąlyga, kad šis dirbs unijos naudai⁵. Aiškėja, kad šio metropolito misija – įtvirtinti visuotinės Bažnyčių unijos modelį Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje. Juo labiau, kad tuo metu itin ryškūs tokios unijos subjektai: vienoje pusėje – patriarchas, metropolitas ir stačiatikių vyskupai, kitoje – katalikų linija: popiežius, LDK valdovas bei katalikų vyskupai.

Tačiau šiuo laikotarpiu išryškėjo žymiai radikalesnis Bažnyčių unijos bandymas (stačiatikių diduomenės integracinis mechanizmas). Lenkų istorikas Józefas Maroszekas⁶ 1495–1503 m. laikotarpiu išryškino ištisą Bažnyčių unijos realizavimo sąjūdį ir šiame procese išvėlgė radikaliausią Bažnyčių unijos formą – vieningos dviejų apeigų bažnyčios kūrimą (kai tuo tarpu unitinė bažnyčia suvokiama iš Brastos bažnyčių unijos pozicijos – unitinė Bažnyčia yra paklusni popiežiui, tačiau turi atskirus maldos namus). Maroszekas, skirtingai nei Oskaras Haleckis⁷, tik šį Aleksandro Jogailaičio laikų sąjūdį laikė Bažnyčių unijos atgimimu⁸. Bažnyčių unijos procesui pagrįsti Aleksandro laikais esama nemažai argumentų.

Visų pirma, agitaciją už uniją pagrindžia stačiatikės kunigaikštienės Elenos tvirtinimas, kad pas ją viešėjo „atsimetėlis“ nuo stačia-

⁵ Е. Голубинский, *История русской церкви*, с. 447–448.

⁶ Apie tai žr.: J. Maroszek, *Dziedzictwo unii kościelnej...*, s. 1–15; to paties – *Pogranicze Litwy i Korony...*, s. 116–155.

⁷ Halecki O., *From Florence to Brest, 1439–1569*, Romae, 1958; lenk.vert.- *Od unii Florenckiej do unii Brzeskiej*, pod red. J. Kłoczowskiego, 1–2, Lublin, 1997–1998.

⁸ J. Maroszek, *Pogranicze Litwy...*, s. 123.

tikių graikų tikėjimo Smolensko vyskupas Juozapas, pats Vilniaus vyskupas drauge su bernardinais, kad atvestų ją į Katalikų bažnyčios paklusnumą⁹. Itin akivaizdus sprendimas neversti Elenos krikštytis, bet priversti ją paklusti Florencijos bažnyčių unijos nutarimams aiškėja iš popiežiaus laiško didžiajam kunigaikščiui Aleksandrui: „...мела бы вчинить столпу апостольскому послушенство, подле Флоринского збору...“¹⁰

Bažnyčių unijos procesas matyti ne tik kunigaikštienės Elenos, bet ir kitų stačiatikių atžvilgiu. Tai aiškėja iš gausios korespondencijos su didžiuoju Maskvos kunigaikščiu, kuris savo dukrai Elenai rašo: „Дошел до нас слух, что муж твой Александр нудит тебя и иных людей отступить от своего греческого закона к римскому...“ „...да и к князьям русским посылал, и к виленским горожанам, и ко всей Руси, которые держат греческий закон,.....пришшла на них в Литве нужда о греческом законе“¹¹. Iš Romos popiežiaus laiško taipogi aiškėja, kad Aleksandras iš tikrųjų siekia atvesti LDK stačiatikius į vienybę su Katalikų bažnyčia ir kad tam yra tinkamas momentas: „Великую радость... ты извещаешь о твоей пламенной ревности и крайнем усердии в приведении к единству Римской Церкви народов, обитающих в великом княжестве Литовском и особенно в митрополии Киевской и всей России...говоришь, что лучшего случая к тому не может быть, как настоящий, когда сам Иоанн-Иосиф, признаваемый киевлянами и всеми русскими за пастыря и вождя, предложил тебе готовность покорится Римской Церкви и, ...привести к ней и других из названных народов по смыслу Флорентийского Собора“¹².

Šiame kontekste iškyla istoriografijoje nekeltas klausimas – ar Aleksandras vedė Eleną geopolitiniais sumetimais, kad atitolintų Maskvos pavojų, ar konfesiniais sumetimais ir ne tik LDK mastu, o siekiant pasidaryti visos katalikų bažnyčios agentu Maskvoje? Pastaruoju atveju ypač keistųsi karo su Maskva priežastį samprata – karas vyko ne religinio konflikto priedangoje, o būtent religinis konfliktas buvo karo priežastimi.

⁹ KDKW, Nr. 460, s. 536.

¹⁰ АЗР, 1, с. 348; LM, 5, nr. 118, p. 195–196.

¹¹ Макарий, *История русской церкви*, 9, с. 95–97.

¹² Макарий, *История русской церкви*, 9, с. 102.

Kita vertus, Elenos konversijos bandymų kontekste ypač ryškus Jono Sapiegos (didžiojo kunigaikščio Aleksandro sekretoriaus ir artimo bičiulio) vaidmuo. J. Sapiega buvo vienas iš aktyviausių Bažnyčių unijos vykdytojų. Tyrinėtojas Makarijus yra pastebėjęs, kad Jonas Sapiega buvo siunčiamas į Romą Kijevo metropolito J. Bulgarinovičiaus pavedimu, tad viešėdamas su diplomatine misija Romoje Jonas Sapiega kreipėsi į popiežių, kad šis leistų: a) „krikštytus graikų apeigomis, kuomet šie susijungs su Romos bažnyčia, neperkrikštyti“ (ši prašymą popiežius pažadėjo išpildyti, kai bus paaiškinta jam, kokia forma ir kokių šventikų jie buvo pakrikštyti); b) statyti mūrines cerkves (vadinasi, draudė statyti ne tik kunigaikštis, bet ir popiežius); c) prašė, kad būtų įleidžiami „в общение“ su Romos bažnyčia norintieji laikytis graikų apeigų. Į tai Popiežius atsakęs: „kai tik sužinosime, kaip jie saugoja Florencijos Susirinkimo nutarimus... tuomet priimsime juos į Romos bažnyčią“¹³.

Naujausioje istoriografijoje yra sureikšminti XV–XVI a. sandūroje atsiradę du Bažnyčių unijos projektai, sudaryti pagal Venecijos graikų bendruomenės pavyzdį: vienas – Jono Sapiegos, kuomet kuriama dviejų konfesinių bendruomenių bažnyčia tampa pavaldi Vilniaus vyskupui, antras – Bulgarinovičiaus, kai jis, norėdamas tapti kardinolu, siekė sukurti atskirą unitišką LDK metropoliją¹⁴. Dėl to manoma, kad Bulgarinovičiaus projektas buvo nerealus ir sukėlė Katalikų bažnyčios nepasitenkinimą. Tokia galima autokefalija (bažnytine prasme) lenktų jos dignitorių rangų katalikų bažnyčios hierarchiją, o tai savaimė atveria kelius pretenzijoms patekti į Ponų tarybą. Tuo ypač nebuvo suinteresuoti katalikų vyskupai. Šią problemą aktualizavo R. R. Trimonienė, įžvelgdama keletą faktorių, dėl kurių LDK nebuvo kuriami bendri maldos namai. Visu pirma, tai Katalikų bažnyčios hierarchų baiminimasis, jog Katalikų bažnyčioms tapus ir unitų maldos namais, katalikai bus išstumti iš jų, ir jos nesiskirs nuo cerkvių. Kita vertus, pasak autorės, niekas negarantavo, kad Unitų bažnyčia netaps Maskvos sąjungininke. Ir pagaliau, įtakos turėjo ekonominis faktorius, galėjęs lemti unitų pa-

¹³ Макарий, *История русской церкви*, 9, с. 103–105.

¹⁴ R. Černius, *Konfesinis ir politinis XV a. pabaigos bažnytinės unijos aspektas...*, p. 256–257.

tekimą į politinį ir ekonominį elitą, nes ir Unitų, ir Katalikų bažnyčios abi buvo pavaldžios Romai, t. y. popiežiui, Konstantinopolio ir Aleksandrijos patriarchams, rezidavusiems Romoje¹⁵.

Šiame kontekste ypač reikšmingas Aleksandro Jogailaičio vaidmuo steigiant naujo pobūdžio vienuolyną. Plačiai žinomas faktas apie privačią valdovo maršalkos Aleksandro Chodkevičiaus XV–XVI a. sandūroje Supraslio vienuolyno fundaciją. Šis vienuolynas tapo vienu reikšmingiausių ne tik LDK, bet ir plataus slavų – tiek stačiatikių, tiek graikų apeigų katalikų – regiono XVI – XVIII a. kultūros židinių¹⁶.

Istoriografijoje Supraslio vienuolynas beveik visuotinai laikomas XVI a. LDK stačiatikybės centru, o jo fundatorius vienareikšmiškai – stačiatikiu¹⁷. Tiesa, būta istorinėje literatūroje ir išimties – jau Jonynas buvo pareiškęs, kad Aleksandras Chodkevičius pirmasis iš giminės priėmė katalikybę¹⁸. Nors pastaroji Jonyno nuomonė dėl enciklopedinio straipsnio pobūdžio neleido autoriui nurodyti platesnių argumentų, o juo labiau šaltinių, vis dėlto ji verčia ieškoti priežasčių ar aplinkybių, galėjusių lemti tokį skirtingą Aleksandro konfesijos interpretavimą. Tikėtina, kad Jonynui tokią išvadą galėjo suponuoti viename XIX a. dokumentų rinkinyje sudarytojų pasakyta mintis Supraslio vienuolyno fundatorių buvus „in sancta unione z kościolem s – tym Rzymiskim“¹⁹. Tačiau šios interpretacijos autoriai tokią nuomonę grindė tik vėlyvu XVII a. pr. šaltiniu (beje, jame supainioti Kijevo metropolitai, ir ši klaida kartojama minėto rinkinio sudarytojų), kuomet jau buvo įvykusi

¹⁵ R. R. Trimonienė, *Katalikų bažnyčios politika...*, p. 338.

¹⁶ Николай Далматов, *Супрасльский Благовещенский монастырь*, Петербург, 1892; П. Покрышкин, *Благовещенская церковь в Супрасльском монастыре*, Сборник археологических статей поднесенных графу А. А. Бобровскому, Петербург, 1911, с. 222–237; А. И. Рогов, *Супрасль как один из центров культурных связей Белоруссии с другими славянскими странами*, *Славяне в эпоху феодализма*, Москва, 1978, с. 321–334; to paties – *Supraśl jako jeden z ośrodków więzów kulturowych Białorusi z innymi krajami słowiańskimi*, *Wiadomości Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego*, 1981, Nr. 3, s. 62–71; A. Mironowicz, *Supraśl jako ośrodek kulturalno – religijny w XVI wieku*, 1984; to paties – *Podlaskie ośrodki i organizacje prawosławne w XVI i XVII wieku*, Białystok, 1991, s. 90–93.

¹⁷ Макарий, *История русской церкви*, 9, с. 155–156; PSB, 3, s. 354; L. Podhoro-decki, *Dzieje rodu Chodkiewiczów*, s. 18; A. Mironowicz, *Podlaskie ośrodki...*, s. 90–92; to paties – *Kościół prawosławny ...*, s. 195; L. Korczak, *Litewska rada...* s. 50, 80–81

¹⁸ Lietuviškoji enciklopedija, 5, p. 343.

¹⁹ Tai Archeografinės Komisijos sudaryto dokumentų rinkinio devintame tome esantis kelių šaltinių, neišku kuriam iš sudarytojų priskirtinas, komentaras, remiamas formule „in sancta unione...“ *Žr.*: АСД, 9, с. 10–11.

Brastos bažnyčios unija, o jos šalininkai ieškojo Bažnyčių unijos ištakų žymiai anksčiau²⁰. Antra vertus, ši formulė („in sancta unione z kościolem s – tym Rzymiskim“) taip pat nereiškia „tikros“ katalikybės, tik nurodo į graikų apeigų katalikybę²¹. Todėl tikru minties posūkiu šioje problematikoje reikėtų laikyti lenkų istoriko J. Maroszeko darbus²², kuriuose Supraslio vienuolyno fundacija svarstoma XV–XVI a. sandūros Bažnyčių unijos programos realizavimo kontekste.

Turime tiesioginius šaltinių liudijimus apie cerkvių statybos draudimą Supraslio vienuolyno fundacijos išvakarėse. Viską tarsi pakeičia 1503 m. didžiojo kunigaikščio Aleksandro pareiškimas, kad „kas kokiame tikėjime nori gyventi, tas tegul ir gyvena, ir kas kokias bažnyčias nori statyti, tas tegul stato, kaip rusų, taip ir romėnų, jei tuo metu karalius jiems tai leido“²³. Tuo remiantis daroma išvada, kad 1503 m. cerkvių statybos draudimas buvo atšauktas²⁴. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad minėtame šaltinyje aiškiai nurodoma, jog leidžiama statyti naujas cerkves tik su valdovo leidimu – „jei karalius jiems tai leido“. Visa tai suponuoja mintį, kad naujų cerkvių statybos draudimas galiojo ne tik iki 1503 m., bet tam tikri ribojimai išliko ir vėliau, kuriuos apeiti buvo galima tik su valdovo leidimu, todėl kalbėti apie visišką cerkvių statybos draudimo atšaukimą Aleksandro Jogailaičio laikais vargu ar teisinga. Dėl to galima manyti, kad Aleksandras Jogailaitis davė leidimą įkurti privačiose valdose Supraslio cerkvę ir vienuolyną.

Tačiau, jei būta dviejų Bažnyčių unijos realizavimo projektų, tai savaime kyla klausimas, o kokį modelį atitiko Supraslio vienuoly-

²⁰ Remiantis XVII a. archimandrito Jono Dubovičiaus (Joannes Dubowicz) knygoje „Hierarchia“ pateiktais teiginiais, metropolitas buvo „poslušny stolicy świętey apostolskiej, y korrespondował z pasterzaem kościoła powszechnego“. Iš to padaryta išvada, kad jei metropolitas Juozapas Soltanas (o turėtų būti Juozapas Bulgarinovičius) buvo Romos popiežiaus paklusnume, tai ir Aleksandras Chodkevičius, būvęs in rito Graeco, turėjo būti tokiaame pačiame tikėjime, „...a per cosequens gdy sami fundatorowie w wierze świętey katholickiey zostawali, toż y mieysce te święte ufundowawszy w posłuszeństwo stolicy świętey apostolskiej oddali...“ Žr.: ACŁ, 9, c. 11.

²¹ Ši klausimą iš esmės pagrindė R. Černius. Žr.: R. Černius, *Konfesinis ir politinis XV a. pabaigos bažnytinės unijos aspektas...* p. 253–254.

²² J. Maroszek, *Dziedzictwo unii kościelnej... To paties – Pogranicze Litwy...*, s. 114–157.

²³ АЗР, 1, с. 598; LM, *Užrašymų knyga* 5, p. 195: „Ачь-кольве недозволено было Руси церъквей будовати, але тыми разы король его милост то им допустить“.

²⁴ A. Łapiński, *Zygmunt Stary a Kościół prawosławny*, s. 132; R. Černius, *Konfesinis ir politinis XV a. pabaigos bažnytinės unijos aspektas...* p. 245.

no fundacija, įvykusi tuo pačiu kaip ir metropolito Bulgarinovičiaus veiklos kulminacijos, o taip pat ir Jono Sapiegos Ikaznės fundacijos tarpsniu. Kaip minėta, Maroszekas²⁵ tiesiogiai siejo Ikaznės bendrų maldos namų projektą, Kodenį ir Supraslį kaip iškiliausius to paties bažnytinės unijos sąjūdžio XV–XVI a. sandūroje reiškinius. Iš pirmo žvilgsnio Supraslyje matomas Jono Sapiegos pėdsakas – tai XV–XVI a. sandūroje Supraslio vienuolynui dovanota sidabrinė auksuota gotikinė taurė su „Lis“ herbu, rodanti priklausomybę Sapiegoms. Kita vertus, spėjama, kad šią taurę dovanojo metropolitas Bulgarinovičius²⁶. Tiesa, istoriografijoje pažymima, kad jis buvo artimas Jono Sapiegos giminaitis²⁷. Šios relikvijos lyg ir rodytų asmeninį Jono Sapiegos ryšį su Suprasliu. Tačiau Bažnyčių unijos projekto ar programos realizavimo prasme svaresni argumentai yra metropolito Bulgarinovičiaus pusėje.

Visų pirma, jau anksčiausia Supraslio šv. Jono Evangelisto vienuolyno fundacija²⁸ rodo, kad Bulgarinovičius buvo glaudžiai su ja susijęs. Būtent, 1500 m. gegužės 12 d. naujoje vietoje pastatytą nedidelę medinę cerkvę (nes statyboms buvo leidžiama naudoti Bludovo girios medžius) tuo pačiu pavadinimu pašventino Kijevo metropolitas, vienas ryškiausių Bažnyčių unijos šalininkų, Bulgarinovičius²⁹. Jau šis faktas rodytų, kad Jono Sapiegos projektas čia negalėjo būti realizuoja-

²⁵ Tenka pastebėti, kad šiandieniniai tyrinėtojai, išskyrus J. Maroszeką, Supraslio vienuolyno fundacijos nesiejo su bažnytinės unijos sąjūdžiu. Žr.: A. Mironowicz, *Podlaskie ośrodki...*, s. 91–92, to paties – *Kościół prawosławny...*, s. 201, 226, 228; Л. Л. Щавинская, *Литературная культура белорусов Подляшья XV–XIX в. в.*, Минск, 1998, с. 18.

²⁶ J. Bulgarinovičius ir daugiau yra dovanojęs relikvijų Supraslio vienuolynui – tai iki mūsų dienų išlikęs gotikinis relikvijorius, primenantis miniatiūrinę Supraslio cerkvę. Apie tai J. Maroszek, *Dziedzictwo unii kościelnej...*s. 10.

Jau šių gotikinių vertybių dovanojimo aplinkybės akivaizdžiai liudija šio fundatoriaus sąsajas su Vakarų lotyniškąja kultūra, o kartu ir Supraslio cerkvės atsivėrimą lotyniškajai kultūrai bei atspindi to laikotarpio idėjinius procesus. Relikvijorius šiuo metu saugomas Rusijoje, Valstybiniame Istorijos „Maskvos Kremliaus“ muziejuje. Apie ekspoziciją žr. А. Романенко, *Московский Кремль, Патриаршие Палаты*, Москва, 1994, с. 17.

²⁷ Макарий, *История русской церкви*, 9, с. 100–102; J. Maroszek, *Dziedzictwo unii kościelnej...*s. 10.

²⁸ Supraslio kronikoje rašoma, kad Šv. Jono Evangelisto vienuolynas 1498 m. buvo pirmiausiai pastatytas Gorodoke. Iš šaltinio aiškėja, kad čia būta Chodkevičių rezidencijos, nes dvaro triukšmas ir apskritai pasaulietinis gyvenimas trukdė esamo vienuolyno rimtį. Matyt, dėl šių priežasčių ta vieta vienuoliams nepatiko, todėl, praėjus dvejiems metams, jie kreipėsi į ktitorių Aleksandrą Chodkevičių, kad šis juos perkeltų į ramesnę vietą. Po dvejų metų tuo pačiu vienuolyno pavadinimu jie buvo perkelti į naują vietą – sausumą (*Suchy Hrud*) prie Supraslio upės. Žr.: АСД, 9, с. 2, 9.

²⁹ J. Maroszek, *Dziedzictwo unii kościelnej...*, s. 10.

mas, nes, kaip minėta, Ikaznėje Sapiegos dviejų apeigų maldos namai buvo konsekruoti Vilniaus vyskupo, o čia – metropolito. Šiuo atveju ypač svarbi metropolito nuostata Florencijos bažnyčios unijos atžvilgiu – tvirtas pasiryžimas ją realizuoti. Todėl galima būtų manyti, kad Bulgarinovičius kaip tik ir buvo vienas iš pagrindinių tokios atskiros unitų cerkvės pastatymo režisierius, radęs puikų savo planų įgyvendintoją – Aleksandrą Chodkevičių. Manoma, kad 1500 m. ši medinė cerkvė sudegė³⁰. Todėl maždaug 1500–1503 m. laikotarpiu buvo pastatyta nauja mūrinė Šv. Mergelės Marijos Dievo Motinos cerkvė³¹. Su ja taip pat yra susijęs metropolitas Juozapas Bulgarinovičius. Šį teiginį grįstume Aleksandro Chodkevičiaus 1501 m. gruodžio 13 d.³² Choroščės užrašymo Supraslio vienuolynui aktu, kurį patvirtino minėtas metropolitas³³.

Jei Maroszekas šioje fundacijoje išvelgė Bažnyčių unijos realizavimą architektūriniu požiūriu, tai iki šiol istoriografijoje nebuvo atkreiptas dėmesys į konkretų teiginį, tiesiogiai nurodantį Supraslio vienuolyno ir cerkvės paskirtį: „абы тотъ монастырь общий на нашей отчизне твердо на веки стоялъ... И наипервей церкви подаваня греческого и римского закону...“³⁴. Visų pirma, atkreiptinas dėmesys į šiame dokumente vartojamą sąvoką общий, kuri labai dažnai pasitaiko nurodant būtent Supraslio vienuolyną³⁵. Kiti vienuolynai to laiko šaltiniuose taip nėra apibūdinami. Todėl galime teigti, kad ši sąvoka bendriausia prasme pažymi Supraslio vienuolyno priklausomybę unijai (antraip – kam gi reiktų vartoti общий, jei vienuolynas būtų, tarkim, grynai stačiatikių?).

Antra vertus, akivaizdu yra tai, kad Aleksandras Chodkevičius

³⁰ J. Maroszek, *Pograniczne Litwy...*, s. 138–139.

³¹ Ankstesnis cerkvės Šv. Jono Evangelisto pavadinimas buvo prijungtas prie naujos mūrinės cerkvės, todėl turėjo dvigubą titulą. J. Maroszek, *Dziedzictwo unii kościelnej...*, s. 10.

³² Ši Choroščės fundacijos data nurodyta Chodkevičių dokumentų registre. Bibl. Czart., Rkp. 860/1, Nr. 2.

³³ АСД, 9, c. 13–16; АЮЗР, 1, Nr. 53, c. 40–41; *Prawa i przywileje...*, s. 40.

³⁴ Apie tai rašoma Aleksandro Chodkevičiaus 1501 m. dokumente, kuriame Choroščės dvaras ir miestelis dovanojamas Supraslio vienuolynui. Žr. АСД, 9, c. 14.

³⁵ Sąvoka „Общий монастырь“ rašoma daugelyje Supraslio vienuolyną apibūdinančių dokumentų (АСД, 9, c. 7–16), pvz., metropolito J. Šoltano laiške A. Chodkevičiui (АСД, 9, c. 36), taip pat sutartyje tarp A. Chodkevičiaus bajoro Czaplipo ir šio vienuolyno ihumeno Jonos (АСД, 9, c. 36–37).

fundavo Supraslio vienuolyną ir cerkvę, kurios pavaldumą fiksuoja dokumente vartota formulė – „церкви подаваня греческого и римского закону“. Toks pasakymas iš tiesų pagrindžia bažnytinės unijos realizavimą. Vadinasi, Supraslio cerkvė ir vienuolynas buvo skirti ne dviejų konfesijų bendruomenei (kas buvo deklaruojama Jono Sapiegos projekte), bet tik graikų apeigų katalikams, pripažįstantiems Romos popiežiaus viršenybę. Būtent, tokį visuotinės Bažnyčių unijos modelį, kuomet pripažįstamas popiežiaus primatas, bet išlieka atskira graikų apeigų cerkvė, ir siūlė metropolitas Bulgarinovičius.

Taigi, Supraslio vienuolyno fundacijos faktas, vykęs per patį Bažnyčių unijos programų realizavimo sąjūdį, akivaizdžiai parodė valdovo maršalkos Aleksandro Chodkevičiaus konfesinę orientaciją ir tiesioginius ryšius su metropolito Bulgarinovičiaus Florencijos bažnyčios unijos atnaujinimo programa. Tačiau svarbiausia, kad šiam unitinės paskirties vienuolyno steigimui pritarė ir pats Lietuvos valdovas Aleksandras Jogailaitis, kuris informavo Konstantinopolio patriarchą Joachimą I apie naujai pastatytą Supraslio vienuolyną³⁶.

Vis dėlto dviem aspektais (graikų katalikybės klausimas jau yra pakankamai sureikšmintas istoriografijoje, antra vertus, jis yra toliau nuo „aukštaitiškų“ aktualijų) ši Aleksandro Jogailaičio veikla mūsų nagrinėjamame kontekste yra ne tiek aktuali ir įdomi nei jo veikla „grynosios katalikybės“ požiūriu. Mat istoriografija, reikšmingai matydama Jogailos ir Vytauto vaidmenį pradiniam christianizacijos etape, toliau paprastai pristato vėlesnius laikotarpius kaip ištisinį ir vientisą evoliucinį procesą nuo Kazimiero iki Žygimanto Senojo, t. y. nuo XV a. vidurio iki XVI a. vidurio. Tokiuose vaizdiniuose Lietuvos valdovo Aleksandro, valdžiusio žymiai trumpiau nei kiti Jogailaičiai, vaidmuo dažniausiai susiniveliuoja.

Pradėkime nuo Aleksandro Jogailaičio konfesinės politikos katalikų vienuolijų atžvilgiu. Kaip ir visose Lietuvos christianizacijos srityse didžiausias dėmesys skiriamas Jogailos ir Vytauto konfesinei politikai. Jau XIV–XV a. sandūroje Jogaila fundavo Šv. Augustino regu-

³⁶ Apie tai žinome iš 1505 m. Konstantinopolio patriarcho Joachimo I laiško A. Chodkevičiui, kuriame sakoma, kad patriarchą pirmiausia apie Supraslio vienuolyno pastatymą informavo pats LDK karalius Aleksandras, ACΔ, 9, c. 3.

liariusius kanauninkus, taip vadinamus augustinus, Medininkuose ir Bistryčioje, o Vytautas – Lietuvos Brastoje (1410)³⁷. Šiek tiek anksčiau Senuosiuose Trakuose Vytautas įsteigė benediktinus (1405). Be to, XV a. pr. minimi domininkonai Lucke. Dar intensyviau Vytautas rėmė pranciškonus (kaip žinia, turėjusius vienuolyną jau XIV a., tačiau sunykusį) – įsteigė jų vienuolynus Ašmenoje, Kaune ir Drohičine (dar iki 1440 m. įkurtas pranciškonų vienuolynas Pinske). Vadinas, iki XV a. vidurio Lietuvoje galima kalbėti apie 8 ar 9 vienuolynų įkūrimą. Tuo tarpu Kazimiero laikais intensyviai veikta tik bernardinų įkurdinimo linkme – šios regulos vienuolynai įkuriami Vilniuje ir Tikocine 1469 m. bei Kaune 1471m. (Mažai žinoma apie 1474 m. minimų dominikonų veiklą Kijeve).

Pateikti duomenys leidžia pastebėti, kad savo pirmtakų kontekste Aleksandras Jogailaitis, per neilgą valdymo laikotarpį įkūręs 5 vienuolynus, atrodo labai solidžiai. Pirmiausia minėtina, kad jis tęsė tėvo veiklą kurdamas bernardinų vienuolynus 1494 m. Gardine ir 1498 m. Polocke. Aleksandro valdymo laikotarpiu bernardinai pirmieji pradėjo organizuotis į atskirą Lietuvos provinciją ir 1497 m. Vilniuje įsteigė ordino kustodiją³⁸. Taip pat čia minėtinas augustinų vienuolyno įkūrimas Gardine 1503 m. Dar esmingesnis yra Aleksandro Jogailaičio, kaip naujų vienuolijų atnaujintojo arba steigėjo, vaidmuo: 1501 m. Vilniuje, tarpininkaujant Vilniaus vyskupui Taborui, dominikonams (kaip minėta, jų vaidmuo iki tol Lietuvoje fragmentiškas³⁹) buvo atiduota Šv. Dvasios bažnyčia ir funduotas vienuolynas⁴⁰, kuris XVII a. I pusėje tapo Lietuvos Šv. Angelų sargų provincija su centru prie minėtos Šv. Dvasios bažnyčios⁴¹.

Ypač norėtusi pabrėžti vieną pirmųjų moterų bernardinų vienuolyno Vilniuje įsteigimą 1494 ar 1495 m. (tiesa, jos minimos Kaune

³⁷ *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, sud. V. Ališauskas, Vilnius, 2006, p. 88.

³⁸ Gudavičius E., *Lietuvos istorija nuo seniausių laikų iki 1569 metų*, 1, Vilnius, 1999, p. 355.

³⁹ Tiesa, dominikonų vienuoliai Lietuvoje pirmą kartą pradėjo kurtis Mindaugo laikais: 1232 m. minimas dominikonų vienuolis šv. Jackus, o jau 1251 m. dominikonai dalyvavo Mindaugo krikšto apeigose. Vėliau dominikonai minimi Gedimino laikais Vilniuje. Tačiau tuo metu krikščionybei Lietuvoje neįsistvirtinus, dominikonai išnyko ir apie juos ilgą laiką nebuvo kalbama.

⁴⁰ Petkiewicz K., *Wielkie Księstwo Litewskie*, s. 154.

⁴¹ *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, V, Vilnius, 2004, p. 70.

dar 1468 m., tačiau ten vienuolynas įkuriamas tik XVII a. I pusėje), nes chronologija akivaizdžiai sieja šią fundaciją su Aleksandro veikla stačiatikių, o ypač Elenos atžvilgiu. Gali būti, kad Aleksandras tai darė kryptingai ir sąmoningai – kaip jau buvo minėta, 1495 m. įvyko jo vedybos su stačiatike Maskvos kunigaikštyte Elena, kurios konfesijos pakeitimui bene ir buvo reikalingos bernardinės.

Taigi, Aleksandro Jogailaičio vaidmuo vienuolijų steigime aiškiai matomas lyginant šio valdymą su brolio Žygimanto Senojo valdymu, pastarajam valdant žymiai ilgesnį laiką (38 m.) žinomas dviejų bernardinų vienuolynų Trakuose ir Ivijoje įkūrimas.

Panašiai Aleksandro Jogailaičio vaidmuo iškyla lyginant statistinius duomenis⁴² apie parapinių bažnyčių įkūrimą su kitų Lietuvos valdovų aktyvumu šioje srityje.

LDK katalikų bažnyčios struktūrą sudarė keturios diecezijos: Vilniaus, Žemaitijos, Lucko ir Kijevo. Svarbiausia ir bene didžiausia iš jų buvo Vilniaus vyskupija, kuri XV–XVI a. sandūroje turėjo apie 130 parapijų ir bažnyčių, kurių dauguma buvo įkurtos Vytauto ir Kazimiero valdymo laikotarpiais, o Žemaitijos vyskupija turėjo 20 parapijų⁴³. Visą šį parapijų tinklą sudarė ir valdovų, ir vyskupų, ir bajorų fundacijos. Tačiau šiame kontekste mums rūpi valdovų fundacijos.

Lietuvai priėmus krikščionybę, nekyla abejonių dėl Jogailos vaidmens pradedant bažnyčių fundacijos procesą. Per trumpą laiką (1387–1392) LDK jo iniciatyva buvo įkurta 10 parapinių bažnyčių. Vytauto valdymo laikais (1392–1430) parapinių bažnyčių priskaičiuojama 27, po vieną bažnyčią fundavo Švitrigaila bei Žygimantas Kęstutaitis⁴⁴. Ilgiausią laiką tarpą valdęs Kazimieras (1440–1492) LDK įsteigė 31 parapinę bažnyčią. Tuo tarpu iki šiol mažai buvo kreipiama dėmesio į Aleksandro Jogailaičio vykdytą bažnytinę politiką – šis valdovas per neilgą savo 14 metų valdymo laikotarpį LDK įkūrė 16 parapinių bažnyčių. Tai verčia iš naujo pažvelgti, kur ir ko-

⁴² Apie parapijų tinklo sklaidą Vilniaus vyskupijoje rašė Ochmanski J., *Biskupstwo wileńskie w średniowieczu. Ustrój i uposażenie*, Poznań, 1972; apie Žemaitijos parapijų steigimą – Blaszczyk G., *Diecezja żmudzka od XV wieku do początku XVII wieku, Ustrój*, Poznań, 1993.

⁴³ Ochmanski J., *Biskupstwo wileńskie*, s. 63.

⁴⁴ Ochmanski J., *Biskupstwo wileńskie*, s. 63.

kios parapinės bažnyčios atsirado Aleksandro Jogailaičio epochoje.

Šios problemos kontekste mums ypač rūpi parapinių bažnyčių tinklo plėtra Užnerio (Zawilejski), arba šiandienine kalba Aukštaitijos, regione.

Iki Aleksandro Jogailaičio šiame regione būta parapinių bažnyčių: iš Jogailos laikų minėtinos dvi bažnyčios – Maišiagala bei Ukmergė; Vytauto laikais įsteigiamos dar trys bažnyčios – Kernavė, Dubingiai, Švenčionys; Žygimanto Kęstutaičio – bažnyčia Pabaiske; Kazimiero laikais minėtinos dvi bažnyčios – Utena bei Linkmenys. Šiam regionui priskirtinos ir dvi XV a. II p. vyskupų fundacijos – Tauragnai ir Salakas, o taip pat keletas bajorų fundacijų – Upninkai, Deltuva, Skiemonys, Vydžiai.

Tuo tarpu E. Gudavičiaus teigimu, Trakų vaivadijos šiaurinėje dalyje, t. y. Lietuvos plote į šiaurę ir šiaurės vakarus nuo Ukmergės, katalikų parapijų nebuvo iki XV a. pabaigos. Pirmosios bažnyčios čia atsirado tik Aleksandro valdymo laikotarpiu: Anykščiuose – 1501 m., Ramygaloje – apie 1492 m., Pasvalyje – 1498 m., Rokiškyje – apie 1500 m., Panevėžyje – apie 1505 m.⁴⁵ Reikėtų pridurti, kad minėtame regione Aleksandro Jogailaičio valdymo laikotarpiu būta ir vienos bajorų fundacijos – Šėtoje (1499)⁴⁶.

Tačiau šiame kontekste išskirtinio dėmesio nusipelno Panevėžio bažnyčios, kuri šiais metais mini garbingą 500 metų jubiliejų, fundacija.

Jau 1503 m. rugsėjo 7 d. Aleksandro donacijos aktas mini Panevėžio senamiesčio žemes. Šiame rašte pabrėžiama, kad būtinybė steigti katalikų bažnyčią šiame nutolusiame nuo Vilniaus krašte ta, kad parapijiečiai yra toli apsigyvenę nuo Ramygalos miesto parapinės bažnyčios, todėl dėl didelio nuotolio dalis parapijiečių (patys tolimiausieji) švenčių dienomis renkasi saloje „ostrow“ atlikti religinių apeigų, kurias kartais leisdavo atlikti pats Vilniaus vyskupas. Todėl vyskupo pageidavimu, minėtą vietą, esančią Upytės apskrityje tarp Nevėžio ir Lėvens upių, dovanoja Ramygalos parapinei bažnyčiai ir jos valdovams, kad šie ateityje įrengtų naują bažnyčią arba koplyčią, kuri būtų Ramygalos bažnyčios filija.

⁴⁵ Gudavičius E., *Lietuvos istorija*, I, p. 352.

⁴⁶ Ochmaški J., *Biskupstwo wileńskie*, s. 65.

Kita vertus, tuo pat metu Trakų vaivada ir LDK maršalka Jonas Zaberezinskis savo valia ir nutarimu asmeniškai ir viešai nusprendė šioje saloje prie Lėvens upės turėtą ir išlaikomą karčemą su visa teise į nuosavybę ir valdymą, su namu ir turgaus aikšte, su tuo metu gyvenančiais žmonėmis, su turto cenzu ir naudojimo pajamomis, su visais tai karčėmai priklausančiais ar kokiu nors būdu priskiriamais reikmenimis atiduoti ir visiems laikams padovanoti minėtai bažnyčiai ir jos valdovams⁴⁷. 1499 m. rugsėjo 21 d. Aleksandro privilegijoje minimas ir Rokiškis, kurį valdovas dovanojo savo dvariškiui rūmų maršalkai Merkinės ir Anykščių vietininkui Grigaliui Astikui amžiniems laikams su visomis teisėmis, žmonėmis bei visais turtais. Kaip jau minėta, apie 1501 m. čia buvo pastatyta medinė bažnyčia.

Iki 1500 m. Aleksandras Jogailaitis Vilniaus vyskupijoje įkūrė šešias naujas parapijas, kitos trys buvo funduotos 1500–1503 m. laikotarpiu⁴⁸. Be aukščiau išvardintų šio valdovo fundacijų reikėtų paminėti parapinių bažnyčių steigimą Polocke (1498), Trczianuose (1500), Perlojoje (1506)⁴⁹.

Kaip jau minėta, Vilniuje jo valdymo metu apie 1500 m. pastatytas europinio masto gotikinės architektūros šedevras Šv. Onos bažnyčia, kuri turėjo atlikti Aleksandro mauzoliejiaus funkciją.

Aleksandras Jogailaitis, tęsdamas savo tėvų Kazimiero Jogailaičio ir Elžbietos Habsburgaitės tradicijas, dosniai rėmė įvairias vienuolijas ir katalikų bažnyčias. Jo valdymo laikotarpiu donacijos suteiktos jau įsteigtoms bažnyčioms Braclave (1500), Brastoje (1501), Dauguose (1503), Eišiškėse (data nežinoma), Goniondze (1493), Gardine (1494), Hožoje (1494), Kijeve (1496), Kaune (1503), Krakėse (1496), Raudondvaryje (1503), Krošyne (1498), Luokėje (1493), Odelske (1494), Pinske (1504), Punioje (1503), Slanime (1493), Trczianuose (1501), Vitebske (1503)⁵⁰.

Aptariant Aleksandro Jogailaičio parapinių bažnyčių plėtrą būtina paminėti ir jo fundacijas Žemaitijos vyskupijoje. Čia buvo įkurtos Krekenavos, Kurtuvėnų, Linkmenų, Varnių parapinės bažnyčios, Šau-

⁴⁷ Fijalek J., Semkowicz W. *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji Wileńskiej (1387–1506)*, (toliau – KDKW), Kraków, 1948, 2.

⁴⁸ Ochmański J., *Biskupstwo wileńskie*, p. 64–68.

⁴⁹ Gudavičius E., *Lietuvos istorija*, 1, p. 352.

⁵⁰ Petkiewicz K., *Wielkie Księstwo Litewskie...*, s. 155.

kėnų bei Žagarės bažnyčios⁵¹. Taigi, parapinių bažnyčių tinklo plėtros kontekste, jeigu palyginsime Aleksandro Jogailaičio per 14 valdymo metų įkurtas 16 bažnyčių su kitais Jogailaičiais, tai pamatysime, kad šis valdovas lenkia Vytautą, per 38 valdymo metus įkūrusį 25 bažnyčias, Kazimierą, per 52 m. įsteigusį 31 bažnyčią, ir prilygsta Žygimantui Senajam, per 42 m. įsteigusiam 44 bažnyčias. Šie duomenys leidžia laikyti Aleksandrą Jogailaitį vienu uoliausių katalikybės stiprintojų Lietuvoje ir vienu iš pirmųjų katalikybės platintojų Aukštaitijoje.

Taipogi reikėtų atskirai paminėti Aleksandro Jogailaičio dvaro aplinkoje kūrusius renesansinio išsilavinimo žmones, kurie turėjo įtakos visuomenės religiniam raštingumui. Visų pirma, minėtina 1499 m. Gdanske išleista pirmoji Lietuvos knyga lotynų kalba – Martyno Rodomiečio „Agenda“. Šio lenkų kilmės Vilniaus kapitulos kanauninko apeigų knyga buvo parengta Vilniaus katedros aplinkoje ir skirta kaimo parapijoms bei dvasininkams, vyk džiusiems lietuvių evangelizavimą: joje išsamiai aprašoma šventinimų tvarka, pagal kurią turėjo būti palaiminami žmonės⁵². Pirmoji Lietuvos knyga priklauso ankstyvoms knygoms, dar kitaip vadinamiesiems inkunabulams. Naujaisi tyrimai rodo, kad be „Agendos“ yra dar keletas su Lietuva susijusių inkunabulų – tai didžiojo kunigaikščio Aleksandro dvare dirbusių Erazmo Cioleko (Vitelijaus), valdovo sekretoriaus Vilniuje, pasiuntinio Romoje, Polocko vyskupo bei Mikalojaus Husoviano mecenato krokuviečio „Pontifikalas“. Tai vyskupams skirta liturgijos knyga, iliustruota dviem miniatiūromis, susidedanti iš tekstų ir maldų⁵³. Manoma, kad vienoje iš miniatiūrų pavaizduota Aleksandro Jogailaičio intronizacija ir vainikavimas 1501 m. Lenkijos karaliumi.

Kitas ankstyvosios raštijos autorius – Krokuvos universiteto astronomijos ir matematikos profesorius Albertas Brudzevietis, gyvenęs Vilniuje 1494–1495 m. ir tuo pat metu Milane išleidęs veikalą „Planetų teorija“⁵⁴. Bažnyčių aplinkoje Aleksandro Jogailaičio epochoje susiformavo ir pirmieji lietuviški raštai: 1501 m. Lione bernardinų iniciatyva

⁵¹ G. Błaszczuk, *Diecezja...*, s. 190–194.

⁵² A. Bumblauskas, *Senoji Lietuvos istorija*, Vilnius, 2005, p. 198.

⁵³ S. Narbutas, *Nuo Mindaugo iki Karpavičiaus pamokslų: XIII–XVIII amžiaus LDK raštijos apžvalga*, Vilnius, 2000; Bumblauskas A., *Senoji Lietuvos istorija* p. 174, 199.

⁵⁴ Ten pat, p. 198–199.

išspausdinta lotyniška knyga mišiolas su lietuviškais įrašais – joje įrašyta 91 lietuviškas žodis ir frazė⁵⁵. 1503 m. Strasbūre pranciškonų iniciatyva išspausdinta knyga „Traktatas kunigams“ (Tractatus sacerdotalis), kurios priešlapiuose ranka įrašyti poteriai „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“ ir „Tikiu Dievą Tėvą“⁵⁶. Šie faktai rodo, kad Aleksandro Jogailaičio valdymo epochoje atsirado lietuviškų pamokslų tradicija.

Naujausioje istoriografijoje sureikšmintas dar vienas Aleksandro Jogailaičio nuopelnas – lietuviybės stiprinimas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje⁵⁷. Būtent šis valdovas 1501 m. perleido Panevėžio regione buvusių katalikų bažnyčių – Ramygalos, Anykščių, Utenos, Rokiškio, Linkmenų, Švenčionių, Dubingių, Pabaisko – patronato teises Vilniaus vyskupui Albertui Taborui, griežtai prisakydamas, kad pamaldas jose kunigai laikytų lietuvių kalba. Lietuviybės propagavimas buvo skatinamas ir Nemenčinės, Bistryčios, Vilniaus, Rudaminos, Darsūniškio, Daugų bažnyčiose, kuriose taip pat liepiama pamaldas laikyti lietuvių kalba.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos rytuose, Minsko kryptimi – Maladečno, Radaškonių, Kaidanovo, pietų kryptimi – Slanimo, Molčedžio bei pietvakarine Palenkės kryptimi – Goniondzo, Dolistovo, Trczianų bažnyčiose pamaldos taip pat turėjo būti laikomos lietuvių kalba. Taigi, Aleksandras Jogailaitis (apie kitus valdovus tokių žinių neturime) į mūsų istorinę atmintį turėtų sugrįžti ir kaip vienas uoliausių lietuviybės puoselėtojų Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje.

⁵⁵ Ten pat., p. 199.

⁵⁶ Ten pat.

⁵⁷ Ten pat.